RAQAMLI DAVRDA XUFYONA IQTISODIYOTGA QARSHI KURASH

Toxirjonova Robiyabonu Xushnudbek qizi

Qo'qon universiteti andijon filiali 2-kurs talabasi

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20346065

Annotatsiya: Mazkur maqolada xufyona iqtisodiyotning mohiyati, uning vujudga kelish sabablari va iqtisodiyotga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli iqtisodiyot sharoitida xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashning zamonaviy usullari, elektron to'lov tizimlari, elektron hukumat xizmatlari hamda raqamli texnologiyalarning ahamiyati yoritilgan. Xufyona iqtisodiyotni qisqartirish bo'yicha institutsional va texnologik yechimlar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: xufyona iqtisodiyot, raqamli iqtisodiyot, elektron to'lovlar, soliqqa tortish, iqtisodiy xavfsizlik, raqamlashtirish, elektron hukumat, korrupsiya, institutsional islohotlar, iqtisodiy rivojlanish.

Kirish

Bugungi kunda dunyo iqtisodiyotida xufyona iqtisodiyot muammosi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Har qanday davlat iqtisodiyotida rasmiy ravishda qayd etilmaydigan, soliq organlari va davlat nazoratidan chetda qoladigan iqtisodiy faoliyatlar mavjud bo'lib, ular xufyona iqtisodiyot deb ataladi. Xufyona iqtisodiyotning mavjudligi davlat budjetiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki tadbirkorlar yoki jismoniy shaxslar o'z daromadlarini yashirish orqali soliqlarni to'lashdan qochadilar. Natijada davlatning ijtimoiy sohalarni moliyalashtirish imkoniyatlari kamayadi, iqtisodiy rivojlanish sur'atlari sekinlashadi va sog'lom raqobat muhiti buziladi.

So'nggi yillarda dunyoda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi iqtisodiy munosabatlarning yangi bosqichga ko'tarilishiga sabab bo'ldi. Internet texnologiyalari, elektron to'lov tizimlari, mobil ilovalar, elektron hukumat xizmatlari va sun'iy intellekt kabi zamonaviy texnologiyalar iqtisodiy jarayonlarning shaffofligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Aynan shu texnologiyalar xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashda ham samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Xufyona iqtisodiyotning vujudga kelishiga bir qator omillar sabab bo'ladi. Jumladan, soliq yukining yuqoriligi, ortiqcha byurokratik to'siqlar, korrupsiya, aholi bandligining yetarli darajada ta'minlanmaganligi hamda davlat nazoratining sustligi shular jumlasidandir. Ayrim tadbirkorlar daromadlarini yashirish yoki faoliyatini rasmiylashtirmaslik orqali qo'shimcha xarajatlardan qochishga harakat qiladilar. Masalan, ayrim savdo nuqtalarida xaridorlarga chek berilmasligi yoki xizmat ko'rsatish sohasida tushumlarning to'liq qayd etilmasligi xufyona iqtisodiyotning oddiy ko'rinishlari hisoblanadi.

Raqamli davrda esa bunday holatlarni kamaytirish uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Elektron to'lov tizimlari orqali amalga oshirilgan har bir operatsiya ma'lumotlar bazasida saqlanadi va nazorat qilinadi. Bu esa pul mablag'larining harakatini kuzatish hamda noqonuniy faoliyatlarni aniqlashni osonlashtiradi. Masalan, xaridor tovar yoki xizmat uchun bank kartasi orqali to'lov qilsa, ushbu operatsiya avtomatik ravishda qayd etiladi. Natijada tadbirkor daromadini yashirishi ancha qiyinlashadi. Shu sababli bugungi kunda ko'plab davlatlar naqd pulsiz to'lovlarni kengaytirishga katta e'tibor qaratmoqda.

O'zbekistonda ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Elektron soliq tizimi, onlayn nazorat-kassa mashinalari, elektron hisob-fakturalar va davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi iqtisodiy faoliyatning shaffofligini

oshirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, mobil to‘lov tizimlari va internet-bank xizmatlaridan foydalanishning ortib borayotgani xufyona iqtisodiyot hajmini qisqartirishga yordam bermoqda. Bugungi kunda ko‘pchilik fuqarolar kommunal to‘lovlar, soliqlar va boshqa xizmatlar uchun to‘lovlarni elektron shaklda amalga oshirmoqda. Bu esa iqtisodiy operatsiyalarni rasmiy hisobga olish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Bundan tashqari, sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar texnologiyalari yordamida moliyaviy operatsiyalarni tahlil qilish imkoniyatlari ham ortib bormoqda. Maxsus dasturlar katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlab, soliqdan bo‘yin tovlayotgan yoki noqonuniy faoliyat yuritayotgan subyektlarni aniqlashga yordam beradi. Natijada davlat organlari iqtisodiy nazoratni yanada samarali amalga oshirishi mumkin bo‘ladi.

Umuman olganda, raqamli iqtisodiyot xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar iqtisodiy munosabatlarning ochiqligi va shaffofligini ta’minlab, davlat hamda jamiyat manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Shu sababli iqtisodiyotning barcha sohalarida raqamlashtirish jarayonlarini jadallashtirish xufyona iqtisodiyot ulushini kamaytirish va mamlakat iqtisodiy taraqqiyotini ta’minlashda muhim omil bo‘lib qolmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, xufyona iqtisodiyot iqtisodiyot rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan muhim muammolardan biridir. U davlat budjeti daromadlarining kamayishiga, soliq tizimining samaradorligi pasayishiga va raqobat muhitining buzilishiga olib keladi. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi esa xufyona faoliyatni kamaytirish, iqtisodiy jarayonlarning shaffofligini oshirish va nazoratni kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Elektron to‘lovlar, raqamli xizmatlar va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish orqali xufyona iqtisodiyot ulushini qisqartirish hamda mamlakat iqtisodiy taraqqiyotini ta’minlash mumkin. Shuning uchun iqtisodiyotni raqamlashtirish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Douglass North. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, 1990.
2. Ronald Coase. The Nature of the Firm. Economica, 1937.
3. Oliver Williamson. The Economic Institutions of Capitalism. Free Press, 1985.
4. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi.
5. Institutsional iqtisodiyot: Oliy ta’lim muassasalari uchun darslik.
6. Raqamli iqtisodiyot asoslari: Oliy ta’lim muassasalari uchun o‘quv qo‘llanma.